

Kicsi Sándor András, Gombocz Zoltán 1877–1935

Életrajz és pályakép

ELTE Eötvös József Collegium, Bp., 2006. 203 lap

Gombocz halálának 72. évében jelent meg a címűl írt monográfia az Eötvös József Collegium kiadásában, amely kollégium nemcsak a jeles tudós életében (Gombocz kiugró tehetségű növendéke és legendás igazgatója volt e korszakos jelentőségű intézménynek), hanem a magyar nyelvtudomány történetében is fontos szerepet játszott. Tudvalévő: minél nagyobb a tudománytörténeti távolság, egyrészt annál tényszerűbb véleményalkotásra van lehetőség, másrészt a közben fölmerült új szempontok, szemléletmódok s teret hódító paradigmák ismeretében objektívabban közelíthetjük meg s pontosabban mérhetjük fel az így kínálkozó tágabb tudománytörténeti perspektívából elődeink életét és életművét. A szerző, KICSI SÁNDOR ANDRÁS 1997-ben már kiadta a nagy nyelvész bizonyos jelentéstani és nyelvtörténeti tanulmányait (Jelentés tan és nyelvtörténet. Válogatott tanulmányok. Akadémiai Kiadó, Bp., 255 lap), s az Utószóban (221–38) nyelvtudomány-történeti kontextusba ágyazva szólt Gombocz életéről és munkásságáról, különös tekintettel jelentéstani kutatásaira. Erről azt írja a jelen kötetben: „Az életrajz eredetileg Gombocz műveiből vett válogatások társkiadványának készült, de egyelőre csak egy ilyen modern gyűjtemény létezik” (65). A röviden bemutatandó kötet az ott követett úton jár (az ottani jegyzetek nagy része itt is olvasható), de kiterjed Gombocz immár egész munkásságra. Megírását két alapítvány „Életrajzi monográfiák” programja támogatta (uo.).

A kötetben a szerző időbeli sorrendben haladva mutatja be Gombocz életét és munkásságának fontos területeit, a következő című fejezetekben: Diákévei, Paul és Wundt követője, A fonetikus, A turkológus, Az etimológus és az őshaza kutatója, A magyar nyelvész, Az utolsó évek. A fejezeteket akár bővíteni is lehetett volna: hogyan vált Gombocz egyre inkább strukturalista szemléletűvé; mit jelentett tudományszervező és -irányító szerepe (Magyar Nyelvtudományi Társaság, Magyar Nyelv, Akadémia). KICSI SÁNDOR ANDRÁS könyve a legrészletesebb jegyzetapparátussal ellátott Gombocz-életrajz és -pályakép: a szöveges rész mindössze 60, viszont a – kisbetűs! – jegyzeteké 85, a bibliográfiáé 50 (ebből valamivel több mint 15 Gombocz írásainak jegyzéke) lap; a kettő együtt 135 lapot, azaz a könyv több mint kétharmadát teszi ki. A hagyományos (például „A múlt magyar tudósai” sorozatban megjelent) tudománytörténeti kötetekhez szokott szakmabeli olvasónak bizonyára feltűnik ez, s túlzóan részletezőnek tarthat több passzust is. Mert például Gombocz szülővárosa, Sopron, illetőleg egyik működési helye, Kolozsvár történetének a legkorábbi régészeti emlékektől való megrajzolása (66–8, 100–3), a Jugria és Magna Hungaria kérdéskör alapos áttekintése (122–8) a maga egészében aligha segíti az olvasót Gombocz életművének a megértésében. (A szülőváros egyébként híven őriz nagy fia emlékét: Gombocz emléktáblája Berzsenyi, Döbrentei Gábor és Kis János emléktáblája mellett ékesíti Sopronban a Líceum homlokzatát, l. még BORZSÁK: MNy. 2002: 237; KOVÁCS JÓZSEF LÁSZLÓ, A soproni Parnasszus. Bp., 2003. 188.) Másfelől viszont a számos részlet megemlítése, amelyekkel Gombocz környezetének megvilágítása a szerző célja, az érdeklődő számára igen is érdekesek és hasznosak. Némelykor azonban túl merész párhuzamokkal találkozunk: Krúdy és Gombocz között például minden hasonlóság (például evangélikus voltak vagy a jó ételek és italok tisztelete) ellenére sem tűnik megokoltnak párhuzamot vonni (146). Kétségtelenül megbízható kalauz a kötet mind Gombocz műveinek, mind a róla szóló (magyar nyelvű) irodalomnak a tekintetében. A további kutatni kívánók az irodalomjegyzék segítségével utánajárhatnak majdnem mindennek, ami magyar nyelven róla megjelent. A bibliográfiába bekerültek olyan munkák is, amelyek Gomboczra hatottak (például JAKOB GRIMM, Deutsche Grammatik. 1819–1837.), s azok a jóval halála után megjelentek is, amelyek általában tudománytörténeti megítéléséhez, hatástörténetének a tanulmányozásához adnak többkevesebb támpontot (például TH. S. KUHN, A tudományos forradalmak szerkezete. Bp., 1984.; FODOR ANDRÁS, A Kollégium. Bp., 1991.; R. H. ROBINS, A nyelvészet rövid története. Bp., 1999.). Ha lett

volna vagy volna kimutatás a hivatkozásokról a magyar nyelvtudományban, nem kétséges, Gombocz az első helyen állna, hiszen napjainkban is hivatkozunk rá. Joggal írja a szerző: „Gombocz hatásának szcientometriai bizonyítékaképpen érdemes megemlíteni, hogy egy, a Gomboczot mintegy emberöltővel követő nyelvésznezmedék visszaemlékezéseit, vallomásait tartalmazó kötetben [...] a harmadik legtöbbet emlegetett mester Gombocz” (63). Valóban: Gombocz a legjelentősebb utóéletű alakja a magyar nyelvtudománynak.

Gomboczot, aki a történeti-összehasonlító paradigmában dolgozott nagyrészt, de nem is kis részben már a strukturális paradigma elvei alapján járt el, méltán tekintjük jelentős teoretikusnak (54). Helyesen tette a szerző, hogy figyelemmel volt arra, mely külföldi nyelvészek hatottak Gomboczra (a sokat és sok nyelven olvasó s külföldi kollégákkal kapcsolatot tartó Gombocz kellően tájékozott volt arról, mi történik jó nyelvészetében). Említésre érdemes, hogy a Magyar Nyelvtudományi Társaság tervezetése jó másfél évtizeddel megelőzte 1904-beli megalakulását (l. MELICH: MNy. 1922: 1). Gombocz a Magyar Nyelvtudományi Társaság és a Magyar Nyelv életében nem csupán fontos, hanem bizony hosszú éveken át meghatározó szerepet játszott (vö. erre ÉDER: MNy. 2005: 391–2; RUBINYI MÓZES szerint „a Szily–Gombocz-korszak volt a MNy. legérdekesebb, legvirágzóbb korszaka”: Nyr. 1955: 128). Eme szerepéről KICSI SÁNDOR ANDRÁS vajmi keveset ír (16–7, 92–4). Gombocz nélkül aligha vált volna a Magyar Nyelv oly gyorsan a magyar nyelvtudomány vezető orgánummá (a Társaság és a Magyar Nyelv kapcsolatára és létrejöttük körülményeire l. pl. MELICH: MNy. 1935: 199–201; újabban BENKŐ: MNy. 2005: 5–6; KISS JENŐ: MNy. 2004: 258, 2005: 7 kk.; ÉDER: MNy. 2005: 388 kk.). Érdemes lett volna megemlíteni, hogy Gombocz korán, már 1908-ban szorgalmazta a nyelvjáráskutatásban „az egész szókészlet” (MNy. 1908: 191) gyűjtését, s hangsúlyozta azt is, hogy a „nyelvjárást [...] mint önálló nyelvegységet dolgozzuk fel” (MNy. 1909: 47), mert ez akkor merészen új, modern szemlélet volt (CSÜRY Szamosháti Szótára e szemlélet és útmutatás jegyében született (104). Gombocz igényes nyelvhasználatára is kitér a szerző. TOMPA JÓZSEFRE hivatkozva említi, hogy beszédét „enyhén nyugat-dunántúliás árnyalatú művelt magyar kiejtés” jellemezte (53), írásban pedig „eszménye a szépen szabályozott francia prózastílus volt” (147). Megemlítendő lett volna, hogy Gombocz a világos, ökonomikus, lényegre törő, logikus gondolatvezetésű tudományos próza mestere volt. Megtudhatjuk a könyvből azt is, hogy Gombocz nem szerette, ha nevének második o-ját hosszan ejtették (58). A soproni líceumban tanultak közül bizonyára hallotta említeni vagy emlegetni Gombocz a következőket: Kövesdi Pál (grammatikairó), Ráth Máttyás, Hajnóczy Dániel, Kis János, Berzsenyi Dániel, Döbrentei Gábor, Pákh Albert (Petőfi barátja), Vajda Pál (természetrajzíró), Lehr Albert (70). Mivel a szerző részletesen foglalkozik Jugria kérdésével, hiányolható ZSIRAI „Jugriá”-ja az irodalomból, miként a „Finnugor rokonságunk” tudománytörténeti fejezete is. A szerző szerint Gomboczal „sokan élesen szembe fordultak” (141), de csak MOÓR ELEMÉRT, MÉSZÁROS GYULÁT és PRÖHLE VILMOST említi. Másutt pedig HORGERT, akinek vádjára a rá jellemző tömörséggel és személyeskedés nélkül (!) így válaszolt: „nem vagyok hajlandó arra, hogy azokat a gondolatokat, amelyeket az Akadémián, 1918 óta az egyetemen s nyelvész-társaságban is több ízben szóvá tettem, HORGERT kedvéért idegen tollaknak ismerjem el” (MNy. 1931: 142). Mivel általában nem bánt szűkmarkúan a szerző a nevek közlésével, itt némi hiányérzetünk támad, hogy csak ennyi név van előttünk (ha arra gondolunk, hogy Gombocz a finnugor származtatást tudományos tényként kezelte, nem csodálkozhatunk, hogy a finnugor rokonság ellenzői között is voltak, akik támadták). Jó lett volna áttekinteni a Gomboczról külföldön – mondjuk halála után – megjelent méltatásokat, értékeléseket, véleményeket. Annál is inkább, mert a külfölddel és külföldi nyelvészekkel kapcsolatot tartó tudósról van szó. A szerző *Eötvös Kollégium*-ként emlegeti azt az intézményt, amelynek Gombocz növendéke és igazgatója volt (71). Igaz, többféle írásmóddal is találkozunk. Magam azért vagyok inkább az *Eötvös Collegium* mellett, mert Gombocz idejében ez volt a (hivatalos megnevezésből rövidült) közkeletű megnevezés. A mai *Eötvös József Collegium* elnevezés azt van hivatva kifejezni, hogy a mai kollégium szakkollégiumként követni törekszik legendás elődjét. Két további apró korrekció: nem volt Sopronban *Diákkúti Vármegye* (118), csak *Deákkúti Vármegye* (l. a szerzőtől hivatkozott FABINY-

tanulmányt: 75–6, a mai licisták is a *Deák-kút*-hoz mennek ballagáskor). És: Gombocz apja nem *Beleden* (5), hanem *Beledben* volt lelkész.

A könyvről az alapos kritikai kiadások jutnak az olvasó eszébe, amelyek a maguk kommentárjaival, jegyzetapparátusával – fontos és kevésbé fontos, olykor kuriózumszerű, szakirodalomból adathozható és szájhagyomány útján terjedő, általános történelmi és szigorúan szaktudományos tények, adatok, részben pedig föltevések alapján – mindent kideríteni törekszenek, ami a művek és alkotók megismeréséhez és megértéséhez szükségeseknek látszanak. Hogy a szerző mit tartott kiemelendően fontosnak, azt a szöveges fejezetekben közli, a többi a jegyzetekbe került. Az persze az olvasók vonatkozó ismereteitől, tudásától függ, hogy közülük – a maga szemszögéből – ki mit tart fontosnak, újdonságnak, gondolatébresztőnek. Vitán felül áll, hogy a legkiemelkedőbb tudósok – ilyen volt Gombocz is – megérdemlik a részletesebb bemutatást, a szóban forgó kritikai kiadást, az így értett életrajzi monográfiát. KICSI SÁNDOR ANDRÁS munkáját „szigorú, ortodox kuhniánus szellemben” igyekezett megírni (66), s ezt sikerrel teljesítette is.

A szerző szerint „Gombocz örökségét az utóbbi évtizedekben is megkülönböztetett figyelemmel tartja számon a magyar nyelvtudomány” (64). Okkal – teszem hozzá. Ahogy tette KICSI SÁNDOR ANDRÁS is a maga filológiai alapos munkájával. Bizonyosságául annak, hogy Gombocztól ma is lehet tanulni, vele ma is lehet tanítani.

KISS JENŐ